

JODENDOM VOOR VOLWASSENEN ('90)

Lessen in leren

Andreas Burnier

Het is niet gemakkelijk na een onvolledige of zelfs geheel ontbrekende joodse opvoeding op latere leeftijd werkelijk toegang te krijgen tot het jodendom. Nederland is erg klein, het aantal joden hier is sinds de oorlog bijzonder gering (nog steeds circa honderdduizend minder dan voor de oorlog), en de voorzieningen voor joodse educatie - van boeken en lezingen tot cursussen, van serieuze studiegroepen tot gedegen opleidingsmogelijkheden - zijn dus onvermijdelijk heel beperkt. Terwijl je in de Verenigde Staten, in Israel, in Engeland, in Frankrijk, talloze gelegenheden worden geboden tot leren, zullen zeker de liberale Nederlandse joden het uiteindelijk toch vooral van zelfstudie moeten hebben.

De mogelijkheden tot joodse studie die inmiddels in Nederland worden geboden of die, vooral in Amsterdam, worden opgebouwd, zijn - gegeven de omstandigheden - indrukwekkend. Het Studiecentrum voor volwassenen van de LJJ en de door de LJJ georganiseerde scholingsweekends en studiegroepen, hebben kwaliteit. Eventueel zouden, voor wie dat zou willen, deze studiemogelijkheden zelfs nog kunnen worden aangevuld door cursussen van het 'orthodoxe' Nederlands Israelitisch Seminarium te Amsterdam. Maar voor mensen die ver buiten Amsterdam wonen en voor degenen die op een enigszins gespecialiseerde wijze verder willen gaan, blijft dit alles natuurlijk toch ontoereikend.

In een aantal afleveringen wil ik - mede op grond van eigen ervaringen in de afgelopen jaren - jonge en oudere volwassenen die zelfstandig zouden willen gaan leren, maar niet precies weten hoe dit doelmatig aan te pakken, een helpende hand proberen te bieden.

- * Hoe krijg je op latere leeftijd alsnog of weer toegang tot het jodendom?
- * Welke boeken zijn noodzakelijk of het meest geschikt voor zelfstandige studie (eventueel samen met een studiegenoot of in een groepje)?
- * Hoe kom je aan tijd om te leren en wat zijn de valkuilen als je er eenmaal aan begint?
- * Hoe kom je van een eerste globale oriëntatie tot een selectie van voor jou interessante onderdelen?
- * Wat is de plaats en de functie van leren in het religieuze jodendom?

De wet op de terugkeer

De 'wet op de terugkeer' heeft te maken met het recht van joden uit de hele wereld zich te vestigen in Israel. Er bestaat echter ook een geestelijk Israel, in de diaspora. Wie zich daarin wil 'vestigen', zal zich enigszins moeten verdiepen in wat het betekent een jood te zijn: in de mitswot en de liturgie; in Tenach, plus eventueel ook Talmud en Kabbala, en de moderne visies daarop; in de politieke, de sociaal- culturele, de filosofische en de religieuze geschiedenis van het jodendom dat achter ons ligt; in de grote vragen die het zo diverse jodendom nu bezighouden.

Het is voor niemand mogelijk (of wenselijk) zich op al deze gebieden grondig te scholen. Een globaal overzicht kunnen de meeste mensen die dat willen zich echter betrekkelijk snel verwerven. Daardoor komen vele anders verbijsterende vragen, onbegrijpelijke discussies, raadselachtige ontwikkelingen in een duidelijk perspectief.

De kunst is, een goed studieplan te maken en je daaraan ook te houden. Hoe kom je aan tijd? Hoe krijg je regelmaat in de studie, in het zo overvolle, jachtige, vaak chaotische leven van hedendaagse volwassenen?

Wie graag werkelijk toegang wil vinden tot het jodendom en bereid is te erkennen dat jodendom zonder leren incompleet is, heeft al motivatie: een eerste voorwaarde voor een succesvolle studie. Maar motivatie is een aandrift die, zoals bekend, wisselvallig is. Zij hangt af van onze stemmingen, van onze uiterlijke omstandigheden, van wat er tijdens onze studieroute allemaal gebeurt. Daarom is, behalve 'zin' in leren, een vrij strakke regelmaat nodig. Die regelmaat - al zou het maar gaan om één uur per dag, dat - come hell or high water - voor studie wordt vrijgehouden, voorkomt dat de studie vastloopt als het eens even wat moeilijker wordt je de oorspronkelijke plannen te herinneren of de beginners-motivatie nog te voelen.

Laten wij ervan uitgaan dat het voor iedereen die dat wil mogelijk is één uur per dag te gaan vrijmaken voor leren. Eén uur eerder opstaan, één uur later naar bed gaan, één uur per dag minder besteden aan kranten, televisie-kijken, visites afleggen of bezoek ontvangen, telefoongesprekken voeren, boodschappen doen, een hobby beoefenen: het moet, behoudens wel zeer extreme omstandigheden, mogelijk zijn zo'n oplossing te vinden.

In de jaren zestig kende ik een ambtenaar op het toenmalige Ministerie van CRM die vlak na de oorlog - voor de uitvinding van de studiebeurzen - geen gelegenheid had aan de universiteit te gaan studeren. Hij moest een volledige baan aanvaarden (toen nog zo'n vijfenveertig uur, verdeeld over zes werkdagen per week), mede omdat hij al jong trouwde en kinderen kreeg. Zijn droom was echter een academische studie te voltooien en dus schreef hij zich in als 'extraneüs' (een vrijwel geen colleges lopende, maar wel examen-gerechtigde student) voor sociologie. Vervolgens studeerde hij, aan de hand van de literatuur die zijn professoren hem opgaven, stevast één uur per dag, en op vrije dagen soms wat meer. Hoewel hij een gemiddeld begaafde student was, beslist niet briljant of geniaal, voltooide hij zijn studie sneller en beter dan menige student die de volle tijd ter beschikking had. Het geheim zat in de regelmaat die hij wist vast te houden.

Hetzelfde verhaal geldt voor alles dat wij graag zouden willen doen maar waar wij geen tijd voor menen te hebben, of dat nu het leren van een vreemde taal is (bij voorbeeld Hebreeuws!), het leren bespelen van een muziekinstrument, leren tekenen of schilderen, het verwerven van een kundigheid in sport of techniek.

De meeste mensen beoefenen de dingen die zij zeggen graag te willen leren bij vlagen. Een aantal maanden, weken of dagen gaat het met onbegrensd enthousiasme en een overdaad aan tijdsinvestering, en daarna gebeurt er ineens niet meer. Innerlijke moeilijkheden of interrupties van buitenaf maken dat wij 'vergeten' wat onze plannen waren en dat wij de oorspronkelijke

motivatie niet meer kunnen voelen. Vandaar dat - eventueel naast de overmaat aan tijd en aandacht die je bij vlagen wilt en kunt investeren - een minimale basis-regelmaat nodig is om, onder meer, studie vol te houden. Zoals je altijd wel tijd kunt vinden voor triviale of zelfs nutteloze dingen die je uit gewoonte en sleur doet, of juist omdat zij je begeerte opwekken (van vier keer per dag naar het 'nieuws' kijken en luisteren tot uren aan de telefoon hangen, of overdreven perfectionistisch je huishouding voeren, bij voorbeeld), zo kun je - als je werkelijk wilt - ook onder haast alle omstandigheden vaste tijden vinden voor leren. Het wonderlijke is, dat als je minimaal (maar regelmatig) tijd daarvoor vrijmaakt, er zelfs steeds meer tijd beschikbaar lijkt te komen.

Liberaal-religieuze joden voelen zich soms, diep in hun hart, wel eens 'schuldig', omdat zij zich niet aan alle traditionele mitswot willen of kunnen houden. Voor hen kan het een troost zijn te beseffen dat zij door regelmatig te leren in elk geval aan één van de belangrijkste mitswot voldoen!

Stel dat de motivatie er is en de regelmatig voor studie vrijgemaakte tijd, waar moet je dan beginnen? Wie werkelijk nog een allereerste toegang tot het jodendom moet zien te krijgen, heeft de beschikking over een aantal vaak zeer verdienstelijke Nederlandse boeken en boekjes. Daarna zal men verder moeten gaan met boeken in andere talen. Voor de meeste hedendaagse Nederlandse joden betekent dit, dat zij een weg moeten vinden in de zeer ruime en veelzijdige Engelstalige (meestal Amerikaanse) joodse literatuur.

Onze kennis van het Hebreeuws is doorgaans afwezig of ontoereikend. Duits lezen, ervaren zelfs joden die deze taal nog uitstekend beheersen, om begrijpelijke redenen meestal als minder aangenaam. En het onderwijs in het Frans (een taal waarin relatief veel, uitstekende vertalingen van klassieke joodse geschriften zijn verschenen) is sinds de oorlog systematisch afgebroken in Nederland. Joodse studie komt voor ons dus meestal neer op het maken van efficiënte keuzen uit de overvloedige Amerikaans-joodse literatuur.

Ik geef hier om te beginnen eerst nog eens op een rijtje de titels van enkele Nederlandstalige boeken die vooral de absolute beginner zullen aanspreken. Net zoals bij al het volgende betekent mijn keuze geenszins dat er niet meer, even goede, andere titels zouden zijn. De bedoeling is de lezers van deze artikelen niet te laten verdrinken in de overdaad aan publicaties. Zelfs uit de door mij gemaakte selectie zal ieder zelf nog beperktere keuzes moeten doen.

Om door te lezen

- S. Ph. de Vries, Joodse ritensymbolen, Amsterdam: Arbeiderspers, 1968⁵

- J. Soetendorp, Symboliek van de Joodse religie, Den Haag: BZZTôH, 1990

- E. van Voolen, Joods leven, thuis en in de synagoge, Baarn: Ten Have, 1992

Deze boeken van Nederlandse rabbijnen vullen elkaar uitstekend aan. Ik ervaar vooral de twee al wat oudere, eerstgenoemde titels overigens meer als 'leesboeken' dan als leerboeken. Wie de

moeite neemt ze liefst een paar keer door te lezen - eventueel met weglating van gedeelten die voor de betrokkene minder relevant lijken - en bij voorkeur een uittreksel maakt van de onderwerpen die haar of hem het meeste aanspreken - krijgt althans een ondergrond. Zo'n uittreksel hoef je overigens meestal niet nogmaals te bestuderen. Het maken ervan bevordert zelf het leerproces in hoge mate.

Nederlandse naslagwerken

- Ch. Pearl en R.S. Brookes, Wegwijs in het Jodendom, Amsterdam, N.I.K., 1989

Een beknopte - uit het Amerikaans vertaalde en voor Nederland bewerkte - populaire gids, die een eerste kennismaking met het jodendom voortreffelijk ondersteunt.

- Woordenlijst van het Jodendom, Nijkerk: Callenbach, 1988

Meer dan 750 trefwoorden, van Sjlachmones tot Birkat Hasjachar, kort en bondig uitgelegd en vertaald. Geen complete encyclopedie of woordenboek, maar wel voor de beginner diverse uitdrukkingen en woorden die je niet kende, en waarvan je de betekenis aan niemand durfde te vragen.

- H. Beem, Resten van een taal: Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch, Assen/ Amsterdam: Van Gorcum, 1975²

Niet echt nodig voor verdere studie van het jodendom in het algemeen natuurlijk, maar in deze nostalgische tijden wel heel interessant voor Nederlanders. Misschien ook nuttig om je te kunnen handhaven in bepaalde kringen, doordat je de geheimtaal van de incrowd enigszins beheerst! Ongeveer dezelfde kanttekeningen gelden voor het hieronder genoemde boekje:

- Hartog Beem, De verdwenen mediene: Mijmeringen over het vroegere Joodse leven in de provincie, Amstelveen: Amphora Books, 1982

- Nechamah Mayer-Hirsch, Het huis van de levenden- Beth Hachajiem: Joodse gebruiken bij de dood, Baarn: Ten Have, 1989

- D. Lilienthal, Beartsot Hachajiem-In het land der levenden: Beknopte handleiding met toelichting bij ziekte en overlijden, Amsterdam: Stichting Gan Hasjalom/LJG, 1989.

Een steun in emotionele tijden.

R.C. Musaph-Andriessse, Wat na de Tora kwam: Rabbijnse literatuur van Tora tot Kabbala, Baarn: Ten Have, 1992

Een zeer systematisch overzicht van de na-bijbelse, maar inmiddels 'klassieke' joodse literatuur.